

Pääjohtaja Raimo Väyrynen
Suomen Akatemia

J.V. SNELLMAN: LIBERAALI VAI KONSERVATIIVI?

Puhe J. V. Snellmanin juhlanäyttelyn avajaisissa Kuopiossa 4.1.2006

Reilu vuosisata on riittävän pitkä aika, jotta henkilön toiminnan vaikutuksia jälkipolvien elämään voidaan perustellusti arvioida. Juhana (tai Johan) Vilhelm Snellmanin syntymästä tulee keväällä 2006 kuluneeksi kaksi vuosisataa ja hänen kuolemastaan 125 vuotta. Nyt aika hänen elämäntyönsä arvioinnille alkaa olla kypsä.

Tämä arvio tullaan tekemään niissä lukuisissa tilaisuuksissa, joita Snellmanin juhlavuoden kunniaksi järjestetään eri paikkakunnilla ja eri teemoista. Nyt Kuopiossa avattava näyttely Snellmanin elämästä antaa monipuolisen ja vivahteikkaan kuvan hänen toiminnastaan ja vaikutuksestaan suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja erityisesti Suomen asemaan suhteessa Venäjään.

Näyttely perustuu lukion kirjaston kokoelmiin, joista osa on Snellmanin itsensä hankkimia. Toukokuussa 1843 Snellman valittiin Kuopion yläalkeiskoulun rehtoriksi. Hän oli itse käynyt Oulun triviaalikoulua ruotsinvallan aikaisten koulusääntöjen mukaisesti. Rehtorina Snellmanin toimintaa motivoivat suuresti vuoden 1841 uusien koulusääntöjen periaatteet, jotka antoivat loistavan tilaisuuden soveltaa käytäntöön hänen ajatuksiaan kasvatuksesta ja opetuksesta.

Snellmanin mielestä opetustavan tuli kannustaa lasta omaan ponnisteluun, kehittää järjestäytyä ja rakkautta työhön, totuttaa lapsi ankaraan tottelevaisuuteen sekä ulkoiseen huolellisuuteen ja käytökseen. Kaikki tämä edellytti kasvatettavissa hyvää tarkoitusta, moraalista sivistystä, lämmintä totuuden ja oikeuden rakkautta. Tätä ei koulu enää voi antaa vaan ainoastaan käyttää ja kehittää; sen antaminen kuuluu kodille. Koulun tehtävänä on kodissa saadun kasvatuksen jatkaminen ja hyödyntäminen.

Kirjastolla ja kirjoilla oli tärkeä rooli Snellmanin kasvatusopillisessa ohjelmassa, mikä käy ilmi hänen lukuvuoden alkajais- ja päättäjaispuheissaan Kuopion yläalkeiskoulun rehtorina. Hänen lähtökohtanaan oli, että sivistykseen kuului tiedon halu. Tieto on ihmiskunnan vuosituhantinen perintö. Sen opettamiseksi tarvitaan järjestystä kuten sen oppimisessa työtä ja ponnistusta. Snellmanin mukaan ”harhaluulona on se mielipide jo kauan sitten hylätty, jonka mukaan luokkahuone muutettaisiin leikkikuvaksi ja oppikirjat pelikortteiksi, jotta siten saataisiin lapsi ilman minkäänlaista ponnistusta oppimaan tieteen perusteet.”

Uusi koulujärjestys määräsi, että ”Jokaisella gymnaasilla pitää olemaan myös kirjasto, joka waraa myöten pitää sinne ostamalla wuotuisesti lisättämän.” Kirjaston tuli sisältää opettajien viranhoidossa tarvitsemaa kirjallisuutta sekä koulupojille sopivaa luettavaa (tytöt eivät ilmeisesti siihen aikaan tarvinneet luettavaa!). Kuopiossa oli aikaisemmin ollut vaatimaton koulukirjasto triviaalikoulussa, joka oli nyt yläalkeiskoulussa. Siitä ei ollut kuitenkaan lukion kirjaston siemeneksi. Vaatimattomaksi se jäikin, koska päähuomio tuli lukion kirjaston kehittämiseen. Sinne myös lahjoitukset ohjautuivat. Snellmanin hallinnoima kirjasto oli melko vaatimaton, ainoastaan 233 nidettä, kun lukion kirjastossa oli jo melkein 3 000 teosta.

Snellmanin tieteellisestä ja poliittisesta tuotannosta on nyt saatavissa kokonaiskuva hänen koottujen teostensa ilmestyttyä suomeksi. Tämä 21-osainen teossarja on valmistunut dosentti Raimo Savolaisen johdolla ja lukuisten alan parhaiden asiantuntijoiden kääntämänä. Tämän monivuotisen, Suomen suurimman käännöshankkeen on rahoittanut opetusministeriö ja se on toteutettu Suomen Akatemian suojissa.

Esitykselläni on itse valitsemani otsikko: oliko J.V. Snellman liberaali vai konservatiivi? Jos haluaa vastata lyhyesti, niin hän oli konservatiivi. Snellman uskoi auktoriteetteihin, niiden joukossa kirkko ja keisari, joiden asemaa ei ollut syytä uhata kevytmielisillä perusteilla. Hän asettui yhteiskunnallisissa väittelyissä voimakkaasti kristillisen avioliiton kannalle ja myönsi myös keisarin auktoriteetin. Yksilön toiminnan tulee puolestaan olla moraalisesti perusteltua: sen tulee olla ajan normien mittapuulla siveellistä.

Snellmanin luokittelu johonkin nimenomaiseen kategoriaan on kuitenkin vaikeaa, ellei peräti kohtuutonta. Hänen elämässään on useita eri vaiheita ja persoonallisuudessa eri piirteitä. Omalla aikakaudellaan hän oli poikkeuksellisen liikkuva: Snellman asui Suomessa monella paikkakunnalla ja toimi myös Ruotsissa, Saksassa, varsinkin Tübingenissä, ja matkusti muualla Keski-Euroopassa. Hänellä oli mahdollisuus katsoa asioita eri puolilta. Snellmanin ajattelu myös muuttui elämänkaaren aikana. Nuoruuden kiivaus antoi velvollisuuksien kasvaessa tilaa konservatiiviselle, vakautta ja jatkuvuutta korostavalle ajattelulle.

Snellman oli eräessä mielessä oman ajattelunsa vanki. Hän ei välttämättä ollut suuri tutkija ja ajattelija, vaikka hän toki ansaitsi laajan tuotantonsa vuoksi ja vaikeuksien kautta hankitun siveysopin ja tieteiden järjestelmän professuurinsa keisarillisessa Aleksanterin yliopistossa. Snellmanin tiettyä sisäistä ristiriitaisuutta osoittaa se, että hän omaksui jokseenkin kritiikittömästi Hegelin käsitesystematiikan, mutta tuskin sovelsi sitä millään järjestelmällisellä tavalla omassa tutkimuksessaan ja poliittisessa ajattelussaan.

Snellmanin elämäntyössä on ehkä sittenkin olennaista teorian ja käytännön yhdistäminen tavalla, jossa käytäntö – oli kyse sitten lehtimiestoiminnasta tai markasta ja Suomen Pankista – lopulta saa ensisijan. Tässä mielessä Snellmanin vuonna 1842 valmistunut teos *Läran om staten* (Valtio-oppi) on sekä hänen tieteellinen päätyönsä että avain hänen politiikkansa ymmärtämiseen. Tämä filosofian ja käytännön synteesi tuli näkyviin monissa Kuopiossa julkaistun *Saiman* kirjoituksissa: niissä käytännön ratkaisuja perustellaan yleisillä argumenteilla.

Kansainvälisessä ajattelussa Snellmania voi kutsua realistiksi. Hän uskoi kyllä itsenäisyyden periaatteeseen siinä mielessä, että Suomen tuli olla yhtenäinen ja omavarainen kansakunta, jolla oli Venäjän imperiumin puitteissa oman olemassaolon oikeutuksensa. Juuri tässä tuli näkyviin Snellmanin vakaudelle antama korostus: suomalaisten ei tullut toimia tavalla, joka vaarantaisi sen erillisen aseman Venäjän keisarikunnassa. Pikemminkin sitä tuli vahvistaa lujittamalla kansankielen asemaa ja nostamalla kansalaisten sivistystasoa. Lainatakseni Matti Virtasen väitöskirjan ”Fennomanian perilliset” sanontaa Snellman kuului niihin, jotka kannattivat Venäjän ”keisarille lojaalia ei-ruotsalaisuutta”.

Raimo Savolainen on kirjoituksissaan perustellusti korostanut sitä, kuinka valtiomies Snellman toimi varsinkin vuosina 1855-68 vallitsevien voimasuhteiden ehdoilla – jokaisen ratkaistavaksi jää oliko se realismia vai opportunistia. Venäjän imperiumissa ei omaa asiaa ajettu demokratian ja parlamentarismien keinoin, vaan tarvittiin pääsy tsaarin luokse. Piti päästä poliittiseen sisäpiiriin.

Snellmanin poliittinen tehokkuus perustui todellakin pääsyyn keisarin puheille: hän oli yksi ensimmäisistä todella ”suomettuneista” poliitikoista. Savolaisen sanoin: ”poliittisen päätöksenteon kenttä oli kuin aurinkokunta, jossa keisari loisti keskellä aurinkona. Hänen ympärillään planeettoina kiersivät suosikit”, Snellman heidän joukossaan. Snellmanin politiikka osui yhteen varsinkin Venäjän ”hyväntahtoisten” keisarien toiminnan kanssa. Nämä keisarit pyrkivät vahvistamaan omaa asemaansa edistämällä Suomen suomalaistumista kielellisesti ja kansallisesti.

Osittain tämän poliittisen asenteensa ansiosta Snellman eteni akateemisesta rivimiehestä filosofian professoriksi, senaattoriksi ja lopulta aatelissäättyyn. Hyvä saavutus porvarin pojalle, joka tuli vakiintuneen säätyjärjestelmän ulkopuolelta. Voi jopa kysyä oliko tämä ulkosäättyisyys yksi selitys Snellmanin tietyille konservatismille: halusiko hän ”päteä” hierarkkisessa yhteiskunnassa. Oliko Kuopio ehkä Snellmanin Siperia, joka karsi hänestä esivallan kritiikkiä ja opetti politiikan pöytätaivoille?

Snellmanin tuotannon tuntijat, kuten Eero Ojanen, ovat korostaneet kuinka hänen ajattelunsa ydin keskittyy yksilön ja yhteisön suhteeseen ja erityisesti vapauden käsitteeseen siinä. Vapaus ei ole satunnaisuutta ja vielä vähemmän mielivaltaa: se on

sekä yhteisön että yksilön ominaisuus. Vapaus on pikemminkin osa sosiaalista järjestystä, joka kasvaa jokaisen yksilön vakaumuksesta nousevasta todellisuuden objektiivisuuden käsittämisestä. Luulen, että useastakin nykyhetken suomalaisesta politiikasta voidaan löytää tässä mielessä snellmanilaisia piirteitä. Ulospäin ollaan realisteja, mutta sisäänpäin kansallismielisiä: edelleenkin elävä fennomania on pohja kansainväliselle toiminnalle.

Tämä väite nostaa esiin yhden merkittävän poliittisen paradoksin. Matti Virtanen toteaa, että huolimatta osittain samansuuntaisista edeltäjistään Snellman oli ensimmäinen varsinainen fennomaani, suomen kielen ja mielen radikaali edistäjä. Kansan tulee olla yhtenäinen ja sivistynyt, tässä järjestyksessä. Verrattuna vaikkapa Armfeltiin ja Topeliukseen Snellmanin radikaalisuus näkyi siinä, että hänen mielestään nimenomaan sivistyneistö on aktiivisesti suomalaistettava ja saatava puhumaan samaa kieltä kuin kansa.

Jos sosiaalisen järjestyksen ja vapauden yhteisöllisen tulkinnan periaatteet ovat edelleenkin suomalaisen politiikan maamerkkejä, niin olemmeko sittenkin enemmän fennomaaneja kuin federalistisia eurooppalaisia? Tämä valinta koskee meitä kaikkia suomalaisia, erityisesti Snellmanin juhluvuonna. Juhlan kohde oli fennomaani, mutta myös eurooppalainen. Snellman osoittaa teoillaan ja tuotannollaan, että nämä kaksi suuntausta eivät ole välttämättä ristiriidassa keskenään.